

El creixement de l'ecoturisme i de les activitats físiques d'aventura a la natura (AFAN): elements per comprendre la situació actual a Espanya i el Brasil

ANA MÁRCIA SILVA*

Universidade Federal de Goiás (Brasil)

HUMBERTO LUÍS DE DEUS INÁCIO**

Universidade Federal de Goiás (Brasil)

JAVIER OLIVERA BETRÁN***

INEFC-Centre de Barcelona

Correspondència amb autors/es

* amarciasi@gmail.com

** betoinacio@gmail.com

*** jolivera@gencat.cat

Resum

Aquest article presenta algunes dades sobre el creixement de l'ecoturisme i en relació directa amb l'emergent difusió i implantació de les activitats físiques d'aventura a la natura (AFAN) en els àmbits territorials d'Espanya i el Brasil. Sobre aquestes dades, tractem d'identificar, en la producció acadèmica sobre el tema, els motius de l'increment de l'interès per aquestes activitats i les seves influències en l'ésser humà i en la naturalesa. L'ecoturisme és la dimensió del turisme que més creix, amb la consolidació de diferents tipus d'activitats físiques d'aventura a la natura. En aquest treball, l'ecoturisme s'interpreta com una articulació ètica i política entre les dimensions del medi ambient, de les relacions socials i de la subjectivitat humana, desenvolupada en espais naturals i tot iniciant una nova relació ser humà/naturalesa, ara no per la dominació sinó per la via de la interacció, en un procés de desenvolupament endogen afermat en l'autonomia de les poblacions involucrades.

Paraules clau

Ecoturisme, Activitats físiques d'aventura a la natura, Home/naturalesa, Espanya, el Brasil.

Abstract

The growing of ecotourism and the practice of adventure physical activities in the nature (AFAN): elements to understand the actual situation on Spain and Brazil

This article presents data about the growing of ecotourism and the practice of adventure physical activities in the nature (AFAN) under the Brazilian and Spanish context. Using the academic production in the area, we will try to identify the motives of the growing interest for such activities and its consequences to the human being and the nature. Ecotourism is one dimension of the tourism that is increasing rapidly by the consolidation of different types of AFAN. In this article, ecotourism means the ethical and political articulation between the dimensions of the environment, the social relations and the human subjectivity in order to develop natural spaces that will indicate a new relationship human-nature, not only by denomination, but via an interaction, for an endogenous development towards the autonomy of the population involved.

Key words

Ecotourism, Adventure activities physiqués of nature, Environment, Human-nature relationship, Spain, Brazil.

Introducció

És reconegut internacionalment el creixement del turisme al món, com a un dels fenòmens econòmics i culturals més notables de la modernitat. De totes les fases d'aquest fenomen, l'ecoturisme és el que més creix¹ i es destaca, per la implantació i la consolidació

de diferents tipus d'activitats físiques d'aventura a la natura (AFAN).²⁻³ Aquestes pràctiques corporals desenvolupades a la natura representen una esfera d'activitats molt recents al món, amb poques dècades d'estudi sistemàtic. En aquest curt període de temps, encara resta molt per comprendre sobre

¹ Tal com apunten a l'Organització Mundial de Turisme - OMT (www.world-tourism.org) i la Societat Internacional d'Ecoturisme - TIES (www.ecotourism.org), el percentatge de creixement estimat de l'ecoturisme des de l'any 1998 és del 20 % anual.

² És important d'apuntar que les AFAN són continguts de l'ecoturisme. També poden ser caracteritzades com a esport o presentar-se amb formats que les allunyen dels principis de l'ecoturisme, perquè algun sector d'aquestes pràctiques han sofert un intens procés de esportivització.

³ La natura esmentada aquí es refereix al medi biofísic que embolcalla l'ésser humà. És la fauna, la flora i tots els altres elements constituents del planeta.

la lògica amb què es desenvolupa a diferents països i també sobre els seus riscos per a la societat i per a la natura.

Espanya, conjuntament amb els Estats Units, Suïssa i França, ha estat un dels països precursors en el sector de l'Ecoturisme al món. A més a més, té un patrimoni històric immens i gaudeix d'una notable diversitat d'ecosistemes naturals, que són molt demanats pels visitants per la seva bellesa, varietat, accessos i serveis. Per tot plegat, Espanya esdevé un dels països més visitats del món per a la pràctica de les AFAN.

A causa de la seva condició de pràctiques relativament inèdites i dels impulsos econòmics i socials que aquest tipus d'activitats reporta, existeix un significatiu desenvolupament d'estudis sobre el tema en el context espanyol, més enllà de l'elaboració de normes per a la promoció i pràctica d'aquest tipus d'activitats, igual com programes d'acció que mereixen una anàlisi més detallada.

A l'altre costat de l'oceà atlàntic, el Brasil, país de poc més de cinc-cents anys de colonització amb poblacions autòctones xifrada en milers d'anys i desenes d'ètnies indígenes, presenta característiques més centrades en el seu patrimoni ètnic i en la seva riquesa i diversitat natural, pròpies d'un país de dimensions continentals. També és una destinació turística que creix exponencialment cada any, com una oportunitat de desenvolupament territorial significatiu, però amb riscos socioambientals que aquest tipus d'activitats pot generar, cosa que esdevé més un desafiament que el país ha d'afrontar.

En aquest conjunt d'elements lligats al temps lliure, al turisme, al "lleure actiu" (Olivera, 2003), hi ha una dinàmica que exigeix una actualització permanent, perquè s'obren possibilitats de treball extremament interessants per a l'Educació Física, delimitades per matrius com l'ecodesenvolupament⁴ i l'educació ambiental. Paral·lelament, també creixen les diferents formes d'exploració humana i dels recursos naturals en aquesta correlació.

En aquest sentit, destaquem que l'Ecoturisme pot ser entès de moltes formes, amb diferències semàntiques en el sentit de les activitats. De manera general, s'associen les pràctiques corporals d'aventura a la natura

a l'Ecoturisme i viceversa, però no sempre les AFAN són presents en l'ecoturisme. En aquest text, Ecoturisme expressarà una dimensió de l'oci⁵ ordenada per una articulació eticopolítica entre les dimensions del medi ambient, de les relacions socials i de la subjectivitat humana, desenvolupada en espais naturals, que apunten cap a un nou ordre en la relació societat/naturalesa, no per la lògica de la dominació, sinó per la via de la interacció. L'Ecoturisme, entès així, constitueix un procés de desenvolupament endogen i abocat cap a l'autonomia de les poblacions afectades.

Aquest concepte i la seva corresponent interpretació troba la base en l'ecodesenvolupament, una vegada que aquest, a diferència de la noció de desenvolupament sostenible, apunta principis més radicals que aquest últim: denuncia l'economia de mercat com a generadora de les relacions socials i polítiques, tot apartant-la del centre del debat i situant-la en el mateix nivell de les dimensions socials, culturals i polítiques. A més a més, rebut el model dominant de desenvolupament i apunta la necessitat de processos territorials, socialment justos i ambientalment equilibrats. Actualment, aquests processos han estat anomenats "desenvolupament territorial sostenible" o també desenvolupament local.

L'intercanvi d'informacions, experiències i reflexions teòriques entre països com Espanya i el Brasil, pot ser extremament profitós per comprendre millor la problemàtica a partir de diferents prismes i encaminar diferents alternatives socials. D'altra banda, aquest article tracta de donar seguiment a l'important compromís de cooperació en matèria d'Educació, Turisme i Ecoturisme, firmat pels caps d'estat d'ambdós països el 2005.⁶

Una qüestió a destacar des del punt de vista acadèmic és el progrés extremament ràpid d'aquest camp d'investigació i la seva corresponent intervenció social. En comprendre que aquesta problemàtica es troba en la confluència d'un seguit d'àrees del coneixement, i d'un conjunt d'interessos socials, econòmics i ambientals, creiem en la necessitat d'un enfocament interdisciplinari d'investigació, a més a més d'un permanent intercanvi i estudi per construir condicions per acompanyar i intervenir activament en aquesta qüestió. Intervenir, vol

⁴ Ecodesenvolupament és una expressió que va ser estudiada i divulgada per Ignacy Sachs, important economista francès, després de la Conferència Mundial de Medi Ambient d'Estocolm (1982). Reflecteix la recerca d'un altre model de desenvolupament basat en quatre principis: satisfacció de les necessitats bàsiques, solidaritat amb les generacions futures, autonomia o self-reliance i viabilitat econòmica.

⁵ Entenem el lleure com un fenomen modern, el qual pot esdevenir un espai de creació i reconstrucció d'identitats individuals i col·lectives, transformadores de la cultura, amb potencial de rescatar valors ètics, polítics i de solidaritat.

⁶ Declaració de Brasília sobre l'acord estratègic Brasil-Espanya (2005).

País	Brasil	Espanya
Denominació	Ecoturisme	Turisme de Naturalesa
Creixement de viatge internacional	3,9% (129% de 2000 a 2005)	50%
Població que fa turisme a l'any	49,3%	90%
Edat dels viatgers	25 a 40 anys	25 a 40 anys

◀
Taula 1

dir presentar propostes en Polítiques públiques i socials en el sector, ajustades a la promulgació de lleis i l'elaboració de normes d'aplicació referides a la qüestió del lleure actiu.

Els contextos espanyol i brasiler de l'Ecoturisme i del Lleure Actiu

Les AFAN apareixen amb l'adveniment de la societat postindustrial de la mà i de la lògica mercantil i de la lògica científicotecnològica, en un marc d'estratègies comercials en el qual s'ofereix diversió i emoció en contacte directe amb el medi biofísic. Es tracta de lliscar per les energies lliures de la natura, en els diferents plans físics: terra, aire i aigua, mitjançant l'ajut de la tecnologia. És una característica d'aquest sector l'aparició de noves pràctiques, i la desaparició de d'altres. Aquestes activitats s'ofereixen majoritàriament a través d'empreses de serveis que ofereixen aventura, sensació i diversió en un medi semiestructurat, en què el cos esdevé un veritable dipositori d'emocions i sensacions.

L'objectiu principal de les AFAN consisteix a viure una aventura a la natura, és a dir, vivenciar un episodi extraordinari de caràcter lúdic per al participant (que pot variar molt dels uns als altres) i que li produeix un notable impacte emocional de manera personalitzada, generalment en companyia de d'altres.

Gràcies a aquestes pràctiques s'han recuperat a Espanya territoris deprimits demogràficament i econòmicament i s'han revitalitzat pobles amb l'aparició de noves empreses, creació de llocs de treball i generació de riquesa.⁷

Al Brasil, ateses les seves característiques de país en vies de desenvolupament, les AFAN van arribar a poc a poc, tot reproduint la mateixa lògica mercantil i tecnològica esmentada anteriorment. A més a més, com que és un país de dimensions continentals i amb una riquesa d'ecosistemes singular, està cridat a ser una de les majors i millors destinacions per a la pràctica d'AFAN al món.

Els hàbits dels turistes espanyols⁸ són relativament pròxims als trobats al Brasil,⁹ encara que el percentatge de turistes relatiu al conjunt de la població de cada un d'aquests països variï de forma significativa. A tots dos països, com més llunyana és la destinació major és el nombre de membres de la família que viatgen en conjunt i els períodes en què més viatges de turisme es realitzen són l'estiu, seguit de la setmana santa i festivitats nadal·lenques. Al Brasil, amb l'elevació del canvi de moneda nacional, en els últims anys els viatges internacionals han crescut molt, però la principal destinació encara és el propi país, amb un creixement estimat per al període de 2005 a 2010 de més de 100 % d'aquest índex. Aquestes dades són originàries dels mateixos estudis identificats anteriorment. (Taula 1)

⁷ A tall d'exemple, exposem el cas emblemàtic de Murillo de Gállego que és un municipi de la província de Saragossa (Comunitat d'Aragó, al Prepirineu espanyol) que està situat davant les imposants moles rocoses dels Mallos de Riglos, que ha ressuscitat demogràficament i econòmicament en els últims deu anys gràcies a les empreses de les AFAN, perquè el poble té en els cursos del riu Gállego el segon canal d'aigües braves més important d'Espanya, per darrere del riu Noguera Pallaresa (Lleida). El poble ha passat de 120 veïns censats a 235. El 2006 han nascut 5 nens, anteriorment el creixement vegetatiu era nul o negatiu. Les empreses d'aventura i altres empreses annexes que completen l'oferta de lleure, serveis diversos i gastronomia són en l'actualitat al voltant de 50 i pel poble passen per consumir les activitats que ofereixen 80.000 turistes que generen entre 6 i 9 milions d'euros a l'any. El 90 % de les empreses viuen directament o indirectament de l'aigua, que és el motor d'atracció i revitalització de tot el sector.

⁸ Investigació titulada "Hàbits turístics dels residents a Espanya", realitzada el 2004 per l'Institut d'Estudis Turístics, a partir de 12.400 qüestionaris respostos a tot el país.

⁹ Investigació titulada "Caracterització i dimensionament del turisme domèstic al Brasil", desenvolupada en els anys 2005 i 2006, per la Fundação Instituto de Pesquisas Econômicas - FIPE, amb qüestionari aplicat a 36.000 domicilis urbans a totes les regions i classes de renda.

Un altre punt en comú en el context actual d'aquests dos països són els percentatges creixents cada any de viatgers que busquen activitats vinculades al lleure actiu. Respecte a l'Ecoturisme¹⁰ o Turisme de Natura,¹¹ tots dos països mostren taxes de creixement semblants, i superen també els índexs del turisme convencional. En una investigació recent del Ministeri de Turisme del govern federal brasiler amb turistes brasilers en territori nacional,¹² la intenció de fer Ecoturisme en les pròximes vacances apareix amb 17,2 %, i de practicar activitats d'aventura a la natura 4,4 %, cosa que confereix un total de 21,6 %. Per avaluar la preferència pel contacte amb la naturalesa podríem, també, considerar aquells que desitgen la destinació de "sol i platja", on trobarem l'expressiva xifra de 40,4 %. Aquestes opcions tenen com a diferencial de les altres que en la investigació va sorgir la seva potent vinculació amb els elements de la naturalesa. Aquests percentatges ens donen un perfil important dels viatgers brasilers en terres brasileres, amb forts indicadors per al desig d'ocupació del seu temps lliure.

A Espanya, les dades del Ministeri d'Indústria, Turisme i Comerç (2004) ens mostren que hi va haver un increment, en un període de cinc anys, de més del 20 % de les pernoctacions en allotjaments rurals i càmpings, a més a més d'un creixement de més del 35 % de les llicències federatives per a aquestes activitats. A aquestes dades, se suma el nombre superior a 30 milions de visites en els 27 espais naturals protegits del país l'any 2003, amb un creixement d'ocupació important digne de ser observat. A més a més d'això, es va observar que aquesta activitat presenta un alt grau de repetició en els seus viatges, cosa que apunta a un retorn força positiu de les activitats a la Natura. X. Medina i R. Sánchez (2005) indiquen que existeix un notable augment de l'interès dels turistes per practicar activitats físicoesportives i, en especial, d'activitats o esports relacionats amb la naturalesa.

Evidentment, aquest augment de demanda es troba relacionat íntimament amb el creixement d'un sector de mercat específic, amb 1.389 empreses i organitzacions que ofereixen activitats d'aquesta naturalesa a Espa-

nya,¹³ mentre al Brasil van ser trobades 2.039 organitzacions específicament dedicades al Turisme d'Aventura.¹⁴ Aquest sector és compost per agències de viatges, operadores, entitats d'administració pública i d'economia mixta, associacions esportives organitzades per modalitat i organitzacions no governamentals lligades al medi ambient.

Respecte al tipus d'activitats desenvolupades en l'interior d'aquest espai-temps disponible, les pràctiques corporals que anomenem AFAN, semblen ser les que tenen més expressió. Hi ha una demanda de 32 % d'ecoturistes que desitgen realitzar activitats d'aquesta mena a Espanya, i entre aquestes, la caminada i la bicicleta seguits del busseig, l'escalada, el muntanyisme, els passeigs a cavall i el piragüisme són les preferides. Al Brasil, també l'activitat de caminada és, llargament, la més difosa entre els ecoturistes, seguides del ràfting, baixada de barrancs i del busseig, mentre les activitats amb bicicleta i a cavall es troben entre les menys demanades. Aquestes dades ens mostren una relativa aproximació en el context dels dos països, cosa que permet d'establir alguns paral·lelismes, inclosos en les investigacions acadèmiques realitzades sobre el tema.

Totes aquestes dades apunten cap a un procés de ràpida redefinició de les relacions societat-naturalesa, i indiquen la importància d'estar atents a aquests nous elements, tot buscant d'interpretar-ne els significats. Aquesta nova definició pot constituir una oportunitat de renovació cultural en la direcció d'una reconciliació entre societat i natura. Per comprendre aquest procés, passem a reflexionar sobre les dades presentades en investigacions acadèmiques en relació amb la recerca lúdica de la naturalesa que caracteritza l'Ecoturisme i les AFAN.

Elements per a la comprensió d'aquest procés: una revisió acadèmica sobre el tema

Busquem d'identificar, a partir d'investigacions acadèmiques desenvolupades als dos països en qüestió, quins són els desdoblaments de l'ampliació d'aquest interès amb una creixent adhesió a l'Ecoturisme i a les

¹⁰ Expressió adoptada pel Ministeri de Turisme del Brasil, i per les empreses i organitzacions no governamentals situades al país.

¹¹ Expressió utilitzada pel Ministeri d'Indústria, Turisme i Comerç d'Espanya, al seu document oficial entorn de l'estudi (2004).

¹² Van ser 1.173 persones entrevistades en les 15 principals destinacions receptives del país, i va fonamentar la creació del Pla Cores do Brasil I i II - Màrqueting Turístic Nacional (Ministério do Turismo, 2005).

¹³ Cf. Ministeri d'Indústria, Turisme i Comerç (2004, pàg. 7)

¹⁴ Cf. Ministério do Turismo (2005, pàg. 12)

activitats d'aventura, com un dels seus continguts prioritaris.

Es pot destacar que Espanya va esdevenir un important centre d'estudis i investigacions en la temàtica fa vint anys. En relació amb les formacions inicial i continuada, moltes accions van ser desenvolupades en els nivells de graduació i de postgraduació, i van culminar amb l'obertura del primer (i un dels únics doctorats al món), l'eix central del qual versa sobre les AFAN.¹⁵ En aquest sentit, es reconeix el caràcter pioner espanyol en aquests estudis i Catalunya va ser la primera comunitat autònoma que va legislar sobre el tema,¹⁶ tot posant una atenció especial en els seus impactes econòmics, com es pot observar en alguns estudis i publicacions.¹⁷

Després d'aquest impuls inicial, moltes investigacions van ser desenvolupades a Espanya i també en altres països, com el cas del Brasil. Ens manca una anàlisi més àmplia del tema, especialment, a partir d'una perspectiva intersubjectiva que ens indiqui els motius per a aquest interès i formes d'adhesió a aquestes pràctiques culturals, que extrapolin els interessos econòmics i administratius del fenomen.

En la dècada de 1990, A. Acuña (1991) i J. Olivera i A. Olivera (1995a), van desenvolupar estudis amb propostes de classificació taxonòmica; a més a més d'una àmplia anàlisi de la perspectiva empresarial en el sector, i també social i antropològica; es pot observar al dossier de la revista *Apunts* (núm 41, 1995). En la dècada anterior, Laraña (1986, 1989) ja havia identificat en el context espanyol, el creixement i difusió dels anomenats "nous esports", entre aquests, els desenvolupats a la naturalesa.

Una perspectiva general de la qüestió, elaborada també per A. Olivera i J. Olivera (1995b), ens indica algunes tendències característiques de les activitats físiques en aquest moment històric, tot destacant que hi ha un augment en nombre i diversitat d'activitats realitzades, amb el domini de les individuals sobre les col·lectives; una ampliació de les activitats de caràcter més hedonistes, recreatives i participatives sobre les més tradicionals i competitives, on preval la jerarquia

i la planificació. Una altra indicació fonamental feta per aquests autors és la del creixement de l'explotació mercantilista de les activitats i de la constitució de modismes que es difonen en el desenvolupament per un o altre tipus d'activitat, cosa que és confirmada per H. Inácio (1997) al Brasil.

El lleure actiu ha estat àmpliament explotat en l'àmbit de l'economia de mercat, com un sector que presenta índexs de creixement sorprenents i que superen d'altres sectors de mercat, com va demostrar inequívocament Mascarenhas (2005) per al context dels països occidentals, amb desdoblaments resultants de la important acceleració del seu creixement. Aquests desdoblaments són més obvis en l'ampliació dels riscos implícits en les activitats d'aquesta naturalesa, en la qualitat del producte ofert, i en l'explotació econòmica dels consumidors. Poden portar altres desdoblaments a més llarg termini i més radicals, com ara la degradació ambiental, la pèrdua de les arrels culturals en les tradicions o el sensacionisme (o la recerca de l'espectacle) de la cultura popular, a més a més de la constitució de dinàmiques que dirigeixen el potencial espontani dels individus i instrumentalitzen la natura, A.M. Silva (1997).

Amb aquests riscos de l'ampliació del mercat del lleure actiu i de la indústria del turisme, es troben identificades algunes possibilitats de desenvolupament social, tal com preconitza García Ferrando (2003) en la constitució d'un sistema integrat de turisme-lleure-esport per a la societat espanyola d'aquest nou segle. Hi ha les possibilitats obertes de desenvolupament del país amb un mercat de treball en expansió, com es troba indicat a l'ampli informe divulgat al Llibre Blanc en I+D de l'Esport (VV.AA., 1998).

Aquests elements es troben col·locats en un ampli context de flexibilització de l'economia i d'una certa globalització, fins i tot en l'àmbit de la cultura, que poden portar a la fi o a la reconstrucció de les identitats nacionals. Van acompanyats d'indicadors ambigus i contradictoris en l'anomenat procés de desenvolupament, perquè també és possible d'identificar un procés de recerca d'identitats locals, de preservació de les diferències èt-

¹⁵ Programes de Doctorat envers les Activitats Físiques i Esportives realitzades en el Medi Natural, desenvolupat juntament amb l'Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya – Lleida (1995-1996).

¹⁶ Se trata del Decreto 81 (25/03/1991) que define una tipología para las actividades y los requisitos de empresas de organización de actividades deportivas de recreo y turísticas de aventura (<http://www.delrioabogados.com/espeleolex/lexpdf/TurismoCatalunya.pdf>, accessed on 21.09.2006). Se siguió, años más tarde, del Decreto 56 (04/02/2003) por el que se regulan las actividades físico-deportivas en el medio natural (http://www.gencat.net/diari_c/3838/03027020.htm, accessed on 21.09.2006).

¹⁷ Nota importante aquí es la actuación del Observatorio de Turismo de Cataluña, con su acompañamiento mensual de las actividades turísticas en esta Comunidad Autónoma (http://www.gencat.net/ctc/turisme/observatori_turisme/index.html) y también las publicaciones de la ETC – Estudios de Turismo da Catalunya (<http://www.gencat.net/ctc/serveis/publicacions/turisme/etc/index.html>).

niques i religioses, i conviure amb una cultura que es basa en les aparences i en la competitivitat, en una forma de vida essencialment pragmàtica, Camacho (1999). Es tracta d'un procés que pot provocar una dinàmica dedesenvolupamentterritorialsostenible,conjuntament amb l'avenç del turisme o del lleure actiu, tot generant una ampliació del turisme rural, com va identificar D. Nasser (2003).

Les possibilitats de realització de les activitats d'aventura, tant en l'àmbit de les zones costaneres com en àrees de l'interior dels països, és un important aspecte que cal estudiar, quan es pensi en alternatives de desenvolupament que puguin beneficiar el conjunt de la població. L'aspecte positiu vinculat al desenvolupament territorial sostenible, implica també aspectes negatius, com ara la degradació ambiental i la massificació de la presència de turistes en zones no preparades per suportar-ho; aquests són aspectes discutits per Medina i Sánchez. (2004) i per l'Institut Català de la Mediterrània d'Estudis i Cooperació, juntament amb el Centre d'Art i Natura de Farrera (G. Aubarell et al., 1999) sobre l'exploració d'altres muntanyes a la regió dels Pirineus, on s'indica que han de ser garantides fins a l'any 2025, unes condicions essencials, perquè aquest desenvolupament sigui sostenible.

En aquest sentit, la producció acadèmica destaca la necessitat d'un procés d'educació ambiental que prepari la població, no tant en el sentit més pragmàtic i immediat de la preservació dels recursos naturals, sinó també per assumir el control d'aquest procés. Tal com indicava I. Sachs (1981), cal qüestionar aquest model de desenvolupament que es basa en l'economia, ambientalment depredador, socialment exclouent i sostingut per una cultura política heterònoma i que s'amplia al turisme de masses.

Han aparegut diverses propostes, que uneixen elements lligats a l'Ecoturisme i les AFANs, basades en la recerca d'un model sostenible de desenvolupament. Es destaca la investigació de L.C. Paas (2004), que organitza una proposta d'educació per al desenvolupament sostenible mitjançant les activitats d'aventura. H. Inácio (1997) apunta la necessitat d'un diàleg transdisciplinari com a condició per fomentar l'educació ambiental, a partir d'un procés creixent de revaloració de la naturalesa. El treball de C. Serrano (2000) ressalta la necessitat de vivències al costat de la naturalesa que estimulin la sensibilitat, la reflexió i la consolidació de l'aprenentatge formal necessari en l'educació ambiental, en la seva interfase amb el turisme. Aquesta és la preocupació de Negrín Pérez i Torres Vázquez (2000) que indiquen el

desenvolupament d'aquesta reflexió a partir de la perspectiva del professor d'Educació Física; suggereixen la realització d'activitats a la natura, tot posant l'èmfasi en els valors ambientals.

Seguint aquesta línia de reflexió i centrant la investigació més en la perspectiva del subjecte que busca les experiències en aquest àmbit d'activitats, ens trobem amb una producció acadèmica més extensa. H. Bruhns (2005, 2003) i H. Bruhns i C. Serrano (1997) destaquen que han trobat en les seves investigacions, en els petits grups que organitzen aventures a la natura, molt més la recerca de sensacions i emocions que l'assoliment d'una fita concreta (tal com s'hi aspira en la pràctica esportiva). Afirment també, que semblen aparèixer noves sensibilitats i valors en aquesta pràctica, com ara l'adaptabilitat, la companyonia, els nous aventurers, en una trama en conjunt amb noves interpretacions que l'experiència al costat de la naturalesa permet.

Unes conclusions semblants apunten el despertar d'emocions en aquesta mena d'experiències a la Natura, cosa que pot promoure una transformació de valors que generin alteracions en la vida quotidiana dels individus (G.M. Schwartz, 2002, 2001). Una posició de descontentament amb allò que és quotidià, un desig de fugida de la realitat, seguit pel desafiament personal implícit en l'enfrontament del risc d'algunes d'aquestes activitats d'aventura és el que apunta A. K. Tahara (2004) en el seu estudi de camp. Un diferencial que apareix en aquesta investigació és el desig expressat per les dones de practicar activitats que amb prou feines practicaven els homes. Aquestes dades brasileres coincideixen amb el context espanyol, com es pot notar a I. Lacruz i M. J. Perich (2000) i N. Puig (1986).

Una altra gamma d'investigacions tracta de la recerca del risc que caracteritza algunes de les AFAN; aquest factor és un dels motors més importants d'aquest interès creixent. Estudis referenciats en la psicologia desenvolupats per M. J. Spink (2004, 2001), mostren que el risc voluntari compleix diverses funcions. Pot representar una nova sensibilitat que es troba en construcció, un nou llenguatge davant els desafiaments d'allò que és imprevisible i manca de control sobre la realitat, i també indica una transició de la societat disciplinària que caracteritzava la modernitat clàssica cap a un altre tipus de lògica social. Els seus estudis apunten, al Brasil, l'alt grau d'exposició voluntària al risc dels individus, que busquen vivenciar noves sensacions en activitats d'aquesta naturalesa, cosa que crea ambigüitats pel que fa a les responsabilitats socials per a aquests riscos.

Els estudis coordinats per Spink van generar un important debat acadèmic sobre el tema. Entre aquests, destaca el de M.T. Luz (2001), que mostra una associació del concepte risc-aventura amb valors com el coratge, la bravura, la resistència i la solidaritat grupal, com una recerca per trencar amb els límits de la vida humana davant dels efectes del capitalisme transnacional. Aquest és l'argument central de L.D. Castiel (2001); indica que aquesta situació ens deixa en una posició incòmoda sobre la noció de futur que acompanya aquest desig del risc, una condició d'ambivalència que dificulta les nostres possibilitats de comprendre el present o pensar un futur comú.

Aquestes reflexions són compartides per A. Sicilia (1999), però aquest autor ressalta que la poderosa integració i el respecte per la natura que caracteritzaven les activitats físiques realitzades en aquest medi i que constituïen el seu sentit primigeni, van perdent terreny davant d'aquesta recerca del risc i de la necessitat de vivenciar noves emocions estimulades pels interessos mercantilistes que embolcallen aquestes activitats, la qual cosa és també indicada per Cantorani i Oliveira Júnior (2005).

Una faceta interessant del debat sobre l'ecoturisme al Brasil, és que bona part dels estudis són desenvolupats en l'àrea de coneixements de l'Educació Física i s'ubiquen en investigacions sobre l'activitat corporal vinculada a l'ecoturisme, la qual cosa restringeix en gran mesura la comprensió d'aquest fenomen. Malgrat això, ja es poden observar algunes iniciatives que busquen ampliar el camp d'investigació.

Sobre la inclusió de les pràctiques corporals d'aventura en el contingut curricular de l'Educació Física Escolar, al Brasil els estudis encara són incipients. A Espanya, J. Olivera i A. Olivera (2006) s'han enfrontat a aquest desafiament, tot justificant la idoneïtat educativa d'aquestes pràctiques i presentant una primera proposta pedagògica fonamentada en experiències pilot amb alumnes de Primària i Secundària. També són pocs els estudiosos que busquen aprendre les relacions que s'estableixen entre éssers humans i natura i de quina forma es donen aquestes. Els estudis d'Ètica en relació amb els éssers humans i la natura són relativament recents i han aparegut principalment en articles de discussió en revistes científiques.

No obstant això, si ens atenim al fet que els estudis van començar a realitzar-se poc temps després que l'activitat ecoturística passés a guanyar força en l'economia del país, podem inferir que poden inclou-

re una àmplia gamma d'aspectes, en un esforç interdisciplinari, tot generant estudis i investigacions riques i rigoroses.

Consideracions finals

En l'últim terç del segle xx les societats més desenvolupades han experimentat una successió de ràpides i profundes transformacions, que han configurat un nou entorn social, cultural i ideològic, amb nous gusts i hàbits i un perfil mitjà del ciutadà que es torna diferent. Alguns autors situen aquest canvi com el final de la Modernitat i la societat industrial i l'adveniment d'una de nova era: la postmodernitat. (F. Lyotard, 1984; G. Vatimo, 2000) Uns altres, en canvi, consideren que el projecte de la Modernitat encara no s'ha completat i continua vigent (J. Habermas, 1998) atès que la nostra societat correspon a una societat industrial, posttradicional (després de la ruptura que va suposar la revolució industrial de mitjan segle XVIII i la revolució francesa de 1789) en la qual la Modernitat és actualment vigent i d'índole reflexiva (A. Giddens, 1993.)

Les AFAN pertanyen a aquesta modernitat tardana (Postmodernitat), perquè promouen un exercici de llibertat, autorealització i autonomia personal i a més a més, es mostren obertes i sensibles cap a una educació mediambiental; però gran part de la seva estructura empresarial i mercantil i el seu entramat social pertanyen a la modernitat tradicional, cosa que les converteix en activitats de consum ofertes per empreses especialitzades i professionalitzades amb ànim de lucre, que proporcionen una activitat natural, divertida i aventurera en un medi natural colonitzat i preparat per desenvolupar una nova forma de consum de masses.

Les activitats físiques d'aventura a la natura tenen en la seva essència intrínseca i extrínseca, elements de ruptura i de rebel·lió de caràcter clarament postmoderns, amb altres elements de ferma continuïtat amb l'ordre de la modernitat. Les AFAN, com a univers de pràctiques emergents en el temps de lleure actiu, representen l'esperit més genuí del nostre temps i per projecció ens ofereixen una lectura fidel i un clar exemple de la dinàmica sociocultural de les societats desenvolupades, en tensió contínua entre diferents valors.

Les dades més objectives presents als documents oficials i les anàlisis del medi acadèmic respecte a l'augment d'interessos per l'ecoturisme i per les AFAN i els desdoblaments de la intensificació d'aquest procés tant per als mateixos éssers humans com per a la natura, re-

forcen la tesi d'aquesta convivència actual entre la modernitat i la postmodernitat.

La reflexió acadèmica sobre el tema presenta una certa sintonia, la qual cosa pot demostrar una adequació significativa d'aquestes interpretacions sobre el fenomen en qüestió i els seus riscos i possibilitats implicats. Pel que fa a les investigacions acadèmiques, considerem important el desafiament metodològic de superar el subjectivisme del simple relat de les sensacions individuals que hi apareixen sovint, igual com l'empirisme de les dades que acompanyen, sobretot del enorme creixement d'aquest fenomen. Considerem que és fonamental comprendre aquest fenomen tenint en compte no solament el principi històric que el constitueix, sinó també les relacions estructurals que estableix amb l'economia de mercat, considerant que la seva especificitat no s'escapa en aquests components objectius.

Cal reconèixer la complexitat d'aquest fenomen establert en l'aventura del trobament societat-ser humà-natura. La dimensió estètica que es constitueix com a específica i fonamental d'aquest fenomen, no pot ser tractada a partir d'una posició irracionalista, desconsiderant la capacitat intel·lectual present en aquest tipus d'experiència o en les possibilitats de la seva aprehensió conceptual, encara que reconeixent la presència de components sensibles o imaginaris que romanen irreductibles a aquesta aprehensió.

Comprendre adequadament aquest fenomen és fonamental, sobretot quan la intenció és identificar principis per a la construcció d'una altra realitat. La reflexió teòrica es fa fonamental per construir principis èticopolítics que delimitin iniciatives en diferents àmbits socials i per constituir alguns elements per a l'anàlisi de les possibilitats de contribució de les experiències estètiques al costat de la natura per a una perspectiva emancipadora.

Promoure una sensibilització d'un cos-natura que s'entrellaça en el ritme del món, base d'una ètica relacional en la qual importi no només la relació del subjecte amb si mateix, sinó també la relació amb altres persones considerades en la seva pluralitat i amb altres éssers i elements existents al món. Creiem que aquesta seria una possibilitat d'allunyar-nos dels valors limitadors del paradigma antropocèntric, en el qual allò que és humà es fa referència central.

Aquesta anàlisi pot ser indicadora de la necessitat d'organització de l'ecoturisme i de les AFAN a partir d'una educació estètica, d'una educació dels sentits i la sensibilitat humana, que sigui orientada per al món de les relacions amb humans i no humans. Amb aques-

ta anàlisi busquem remarcar la necessitat d'un treball corporal que tracti de prioritzar l'educació plaent per al món i amb el món, una educació que podria ser ambiental, atès que s'ocupa del desenvolupament personalitzat a partir dels principis de sostenibilitat, buscant el millor per a la humanitat i per a la biodiversitat que constitueix el món, més enllà de la lògica del mercat.

Referències

- Acuña Delgado, A. (1991). Manual didáctico de actividades en la naturaleza. Sevilla: Wanceulen.
- Aubarell, G. et al. (1999). El desenvolupament de l'alta muntanya és sostenible? Institut Català de la Mediterrània d'Estudis i Cooperació, Centre d'Arte i Natura Fabrer de Pallars.
- Bruhns, H. T. (1997). O corpo visitando a natureza: possibilidades de um diálogo crítico. A H. T. Bruhns i C. Serrano (orgs.) *Viagens à natureza: turismo, cultura e ambiente* (125-140). Campinas: Papirus.
- (2003). No ritmo da aventura: explorando sensações e emoções. A A. Marinho i H. T. Bruhns (orgs). *Turismo, lazer e natureza* (29-52). São Paulo: Manole.
- (2005). Ecoturismo e caminhada: na trilha das idéias. A A. Marinho i H. T. Bruhns, *Viagens, lazer e esporte: o espaço da natureza*, 27-42. São Paulo: Manole.
- Cantorani, J. R. H. i Oliveira Júnior, C. R. (2005). O avanço da civilização e das atividades físicas de aventura como meio de lazer: a tecnologia como fator de afastamento e aproximação da natureza. *Revista Conexões* (V.03, núm. 02), 109-122.
- Castells, M. (2000). La era de la información. Vol. 01. Madrid: Alianza.
- Castiel, L. D. (2001). Ariadne, Dédalos e os bondes do tigrão. *Cadernos de Saúde Pública* (17, núm. 06), Rio de Janeiro.
- Declaração de Brasília sobre a consolidação de parceria estratégica Brasil – Espanha. [http://documents/wfp.org/stellent/groups/public/documents/liaison_offices/wfp067858.pdf](http://documents.wfp.org/stellent/groups/public/documents/liaison_offices/wfp067858.pdf) [consulta: 19 setembre 2006].
- García Ferrando, M. Turismo-ocio-deporte y el sistema español, de ciencia-tecnología-empresa. Biblioteca digital, Escuela Universitaria de Estudios Empresariales de la Universidad de Sevilla, 2003. <http://bibemp2.us.es/turismo/turismonet1/economia%20del%20turismo/turismo%20de%20ocio/> [consulta: 13 maig 2006].
- Gáspari, J. C. de i Schwartz, G. M. (2002). Inteligências múltiplas e representações. *Revista Psicologia: Teoria e Pesquisa*. (V. 18, núm. 13, set/des), 261-266.
- Giddens, A. (1993). Consecuencias de la modernidad. Madrid: Alianza.
- Habermas, J. (1998). La modernidad, un proyecto incompleto. Barcelona: Kairós.
- Inácio, H. L. de D. (1997) Educação física e ecologia: dois pontos de partida para o debate. *Revista Brasileira de Ciências do Esporte*, (V.18, núm. 2), 133-36.
- Inglehart, R. (1998). Modernización y posmodernización. El cambio cultural, económico y político en 43 sociedades. Madrid: CIS.
- Instituto de Estudios Turísticos. Hábitos turísticos de los residentes en España. Madrid, 2004.
- Lacruz, I. C. i Perich, M. J. Las emociones en la práctica de las actividades físicas en la naturaleza. *Lecturas, Educación Física y Deportes Revista Digital*. Any 05, núm. 23, Buenos Aires, jul/2000. www.efdeportes.com/efd14/postmod.htm [consulta: 24 juny 2006].
- Laraña, E. (1986). Los nuevos deportes en las sociedades avanzadas. *Revista de Occidente*, (núm. 62-63, juliol-agost), 06-23. Madrid.
- (1989). Esport i cultura en la societat contemporània. *Els nous esports*. Apunts. Educació Física i Esports (15), 65-70.
- Lipovetsky, G. (1988). La era del vacío. Ensayos sobre el individualismo contemporáneo. Barcelona: Anagrama.
- Luz, M. T. (2001) Risco, perigo e aventura na sociedade da (in)segurança: breve comentário. *Cadernos de Saúde Pública* (vol. 17, núm. 06, nov-des).
- Liotard, F. J. (1984). La condición posmoderna. Madrid: Cátedra.
- Mascarenhas, F. Entre o ócio e o negócio: teses acerca da anatomia do lazer. Programa de Pós-Graduação em Educação Física, UNICAMP, 2005 (tese de doutorado).

- Medina, F. i Sánchez, R. (2005) Actividad físico-desportiva, turismo y desarrollo local en España. Pasos, Revista de Turismo y Patrimonio Cultural. Canarias (V. 03, núm. 01, gener) 97-107.
- Deporte, turismo y desarrollo local. Biblioteca digital, Escuela Universitaria de Estudios Empresariales de la Universidad de Sevilla, 2004. <http://bibemp2.us.es/turismo/turismonet1/economia%20del%20turismo/turismo%20y%20deporte> [consulta: 13 maig 2006].
 - Ministério de Indústria, Turismo e Comércio. El turismo de naturaleza en Espana y su plan de impulso. Madrid, 2004. 65p. il.
 - Ministério do Turismo & Fundação Instituto de Pesquisas Econômicas. Caracterização e dimensionamento do turismo doméstico no Brasil. Brasília, 2006.
 - Ministério do Turismo. Regulamentação, normalização, certificação em turismo de aventura. Relatório diagnóstico. Brasília, 2005. 92 p. il.
 - Miranda, J; Olivera, J. i Mora, S. Las actividades físicas de aventura en Cataluña. Análisis Sociocultural: estrategias para su implantación y difusión. Beca de la Direcció General de l'Esport (Generalitat de Catalunya) Barcelona, 1994 [INEFC-Lleida].
 - Nasser, D. Deporte y turismo activo: una reflexión sociológica. Biblioteca digital, Escuela Universitaria de Estudios Empresariales de la Universidad de Sevilla, 2003. <http://bibemp2.us.es/turismo/turismonet1/economia%20del%20turismo/turismo%20y%20deporte> [consulta: 13 maig 2006].
 - Negrín P. R. i Torres Vázquez, N. Consideraciones en relación con la Educación Física y la formación de valores medio ambientales. Lecturas, Educación Física y Deportes Revista Digital. Any 05, núm. 21 (en línia), Buenos Aires, maig/2000. <http://www.efdeportes.com/efd36/amb1.htm> [consulta: 25 juny 2006]
 - Olivera, J. (2003) Rumo a um novo conceito de ócio ativo e turismo na Espanha: as atividades físicas de aventura na natureza. A Marinho, A. i Bruhns, H. T (orgs). Turismo, lazer e natureza. São Paulo: Manole, p. 157-202
 - Olivera, J. i Olivera, A. (1995a). Propuesta de una clasificación taxonómica de las actividades físicas de aventura en la naturaleza: marco conceptual y análisis de los criterios elegidos. Apunts. Educació Física i Esports (41), 108-123. Barcelona
 - (1995b). La crisis de la modernidad y el advenimiento de la postmodernidad: El deporte y las prácticas físicas alternativas en el tiempo de ocio activo. Revista Apunts. Educació Física i Esports (41), 10-29. Barcelona.
 - (2006). Proposta pedagógica para as Atividades Físicas de Aventura na Naturaza (AFAN) na educação física do ensino medio. A Marinho, A. y Bruhns, H. (orgs). Viagens, Lazer e Esporte. São Paulo: Manole, p. 180-210
 - Paas, L. C. (2004). Educação para o desenvolvimento sustentável por meio da aventura. Programa de Pós-graduação em Engenharia de Produção UFSC, . (tese de doutorado).
 - Planas, J. C. España – Brasil: arquitectura de una relación privilegiada. <http://www.revistasice.com/Estudios/Documentos/ICE8100105.PDF> [consulta: 19 setembro 2006]
 - Puig, N. (1986). L'esport i els estereotips femenins. Revista de Occidente (62-63). Barcelona.
 - Revista Estudis de Turisme de Catalunya (en línia). http://www.gencat.net/ctc/serveis/estudis_estadistiques/estadistica_1/index.htm[consulta: 23 juny 2006]
 - Ritzer, G. (1996). La mcdonaldización de la sociedad. Una análisis de la racionalización en la vida cotidiana. Barcelona: Ariel.
 - Sachs, I. (1981) Ecodesenvolvimento: crescer sem destruir. São Paulo: Vértice.
 - Schwartz, G. M. (2001). O corpo sensível como espaço ecológico. Motus Corpori: Rio de Janeiro, v. 8, núm. 2, p. 49-54.
 - (2002) Emoção, aventura e risco – a dinâmica metafórica dos novos estilos. A Burgos, M. S. & Pinto, L. M. (org.) Lazer e estilo de vida. Santa Cruz do Sul: EDUNISC.
 - Serrano, C. (org.) (2000). Educação pelas pedras: ecoturismo e educação ambiental. São Paulo: Chronos.
 - Sicilia Camacho, A. As actividades físicas en la naturaleza en las sociedades occidentales de final de siglo. Lecturas, Educación Física y Deportes Revista Digital. Any 04, núm. 14 (en línia). Buenos Aires, juny/1999. <http://www.efdeportes.com/efd14/postmod.htm>. [consulta: 24 juny 2006]
 - Silva, A. M. (1997). A dominação da natureza: o intento do ser humano. Revista Brasileira de Ciências do Esporte, (V. 18, núm. 02), 199-125, Ijuí.
 - Spink, M. J. (2001). Trópicos do discurso sobre o risco: risco-aventura como metáfora na modernidade tardia. Cadernos de Saúde Pública, (V. 17, núm. 06), 1277-1311.
 - Spink, M. J. et al. (2004). Onde está o risco? Os seguros no contexto do turismo de aventura. Revista Psicologia & Sociedade, (V. 16, núm. 02), 81-89.
 - Tahara, Alexander Klein. A aderência às atividades físicas na natureza, no âmbito do lazer. Programa de Pós-Graduação em Educação Física, UNESP-RC, 2004 (dissertação de mestrado).
 - Vattimo, G. (2000). El fin de la modernidad. Nihilismo y hermenéutica en la cultura posmoderna. Barcelona: Gedisa.
 - VV.AA. Libro Blanco en I+D en el Deporte. Madrid, Ministerio de Educación y Cultura/Ministerio de Industria y Energía. 1998.